

КЪРВАВИ ДНИ¹⁾

Цветан МИНКОВ

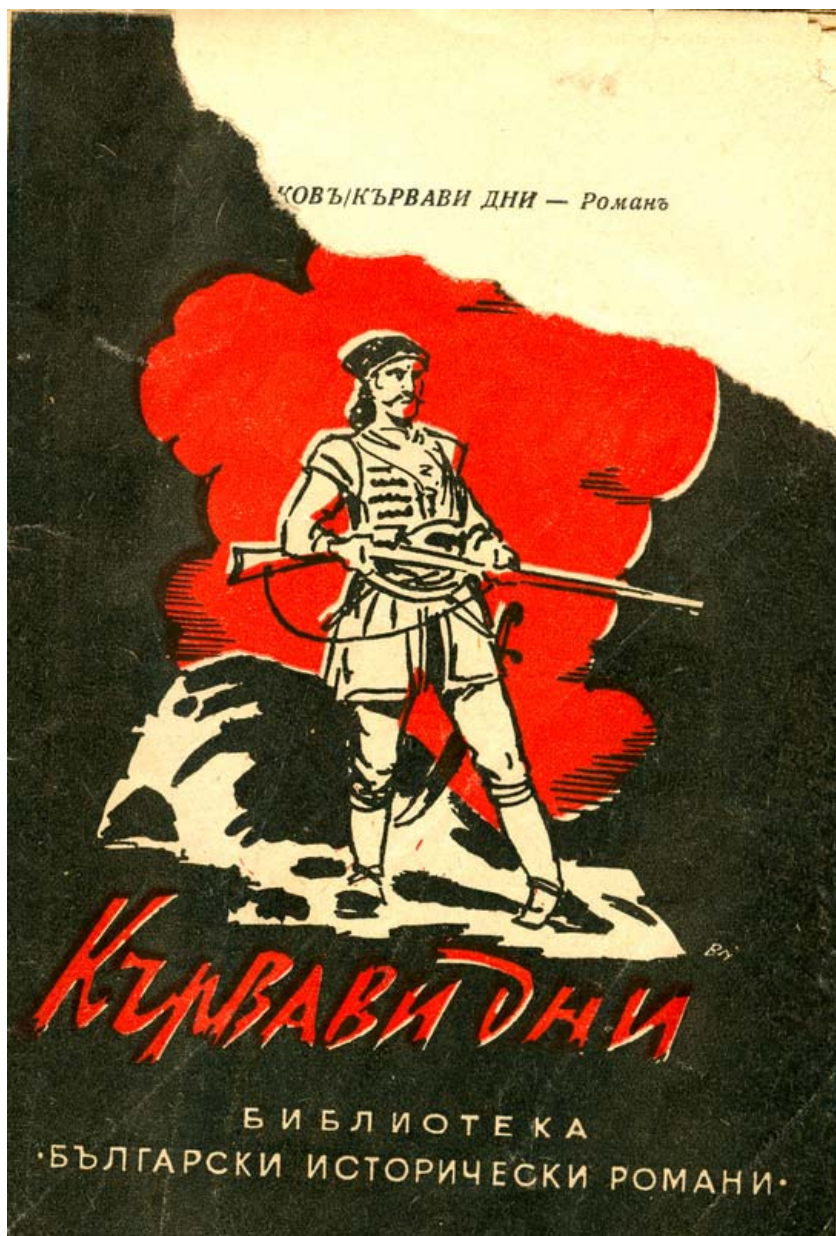
Abstract. “Bloody Days” is a novel published in 1943 by Tsvetan Minkov (1891 – 1967). This journal version of the book contains four of its chapters. These chapters provide a description of the preparation of the Belogradchik uprising of 1850 – the meeting of the Belogradchik leaders with the Russian Great Duce Constantine Nikolaevich at Athos monastery; the activity of the Belogradchik conspirators before the uprising; the first national assembly in the winter of 1849 at the Monastery of Rakovitsa.

Keywords: Belogradchik uprising, 1850, Belogradchik leaders at Athos monastery, Tsolo Todorov, National Assembly at Rakovitsa monastery

Вместо предговор²⁾

Цветан Николов Минков е роден на 8 май 1891 г. в гр. Лом. Той е завършил славянска филология в Софийския университет "Св. Климент Охридски" (1914), след което е бил гимназиален учител в Лом, Бургас и

София; преподавал е и в Учителския институт в Ихтиман и в 3-та образцова мъжка гимназия в София. Първите му художествени произведения са от 1909 г. - хумористични стихотворения, публикувани в списание "Барабан". Литературно-критически статии и изследвания Минков е публикувал след Първата световна война, в която е взел участие. Той е бил сътрудник на списанията "Гражданка" (Бургас), "Литературна беседа" (Пловдив), "Демократически преглед", "Читалище", "Българска мисъл", "Училищен преглед", "Листопад", "Съдба" и вестниците "Мисъл и воля" и "Литературен глас". През 1927 - 1928 г. той е редактирал литературния седмичник "Глобус", а в течение на 10 години заедно с Е. Николов - библиотека "Литературни разбори" и "Родна книга". Сътрудничил е на повечето периодични издания и е участвал в редакционния комитет на списание "Език и литература", член-основател е на Дружеството на филолозите-слависти в България. Участвал е в авторския колектив на "История на българската литература" и в съставянето на справочника "Български писатели" (1961) заедно с Г. Константинов и Ст. Великов. Умира на 13 март 1967 г. в София. Минков е автор на исторически романа³⁾ и на голям брой по-малки очерци и разкази, печатани като отделни книжки на библиотека "Древна България". В областта на литературната история Минков е публикувал очерци за Петко Р. Славейков, Любен Каравелов, Христо Ботев, Иван Вазов, Стоян Михайловски, Пенчо Славейков, Йордан Йовков, Димчо Дебелянов, както и книгата "Очерки по българска литература". Има постижения и в областта на народознанието като е събирал и издавал фолклорни творби. Автор е на учебници по литература, на христоматии и читанки. Освен с името си е публикувал и под псевдоними - А. Казимирски, Владимир Ленски, Фъркс и др.

Първи откъс⁴⁾

През лятото на 1848 г. се случи едно събитие, което опъна тънката си нишка към съдбините на българския народ. По вековна традиция на Атон дойдоха поклонници от цялата българска земя –

селяни и граждани. Само опитното око можеше да различи в спретнатите празнични носии селяните от гражданите, които по това време имаха еднакви народни носии.

Като на някакъв странен планински празник из гористите и прохладни пътеки на Света гора се движеха напети и здрави мъже. По законите на монашеската република тук никога не можеше да стъпи женски крак. Само смели авантюристски – туристски се преобличаха като мъже, за да видят чудесиите на този кът, създаден както за религиозно отшелничество, така и за общуване с тайнствения ход на битието, за дълбока отмора и възвишена наслада.

Всред гмежта поклонници изпъкваха със своите живописни носии българите. По йерархията на своето материално и обществено положение открай време българите се деляха на три. Обикновените серяни и еснафи се задоволяваха с близките манастири и сборове. Средностижните отиваха на поклонение на Свети Иван, както наричаха Рилския манастир, а след това на Света гора – Атон. Те мечтаеха за Божи гроб – Ерусалим – и с благоговение слушаха разказите на малцината тежки хаджии – за красотите и чудесиите на земята край р. Йордан.

Първите групи поклонници излизаха рано из манастирските килии и се изгубваха в десетките параклиси и лаври – да слушат дългите и подробни служби, каквито свещениците в България не знаеха и не служеха. След уморителните сутринни и обедни тълпи монаси и поклонници като рояци врабци нападаха сенките и широките чардаци – да се почерпят и да се изнаприкажат. Бистрата ракия се лееше като сълза и сладките приказки нямаха край. Някои поклонници, които и друг път бяха идвали тук, познаваха монасите и дружески разговаряха с тях.

Света гора от време си беше жив извор на предания и легенди за монаси герои и мъченици. Всеки кът напомняше за някой религиозен подвиг, за някое чудо, за някоя скъпа жертва, платена от християните на

агарянциите. Сладкодумни монаси умееха да увлекат простите и наивни слушатели със сърдечния си разказ. Те самите вярваха в чудесата, за които говореха, а слушателите благочестиво се доверяваха. Слушаха като замаяни и заковани. Изрядко поклащаха глави, ахкаха от удивление и по примера на набожните калугери се кръстеха просто и чисто.

Български манастир “Св. Георги”, Света гора

И ето, неусетно от тия разкази за мъченици и герои на вярата се раждаха неизбежните разговори, парливи, наситени с болка разговори за онова мъченичество, което всеки носеше в душата си – мъченичеството на цял народ.

Тоя свят, който идеше от нивите и занятчийските работилници, чиято мисъл се подхранваше само от всекидневието и житейския опит, умееше да разбира и тълкува действителността непосредствено със своя

здрав разум и непоколебимо чувство за правда, изливаше мъките си, в които се раждаха надеждите му. Нима на път за Света гора те не научаваха за нови страхотии на робството, не виждаха клетници, прогонени от свирепи ръзбойници, не минаваха край запустели селища и ниви, не съзираха трупове, които турците не смятаха за нужно дори да прикрият?

Монасите знаеха, че всяка беседа с поклонниците водеше към тия тежки изповеди и съобщения, с които ненаписаната книга на българското мъченичество непрестанно се обогатяваше. Те съумяваха да отстранят малодушните и подозрителни монаси, които тровеха с песимизма и безволието си поклонниците, защото бяха забравили земното битие.

Така българската мисъл се избистряше в дълбоката сянка на вековните гори и поклонниците в Света гора неволно с превръщаха в апостоли на българщината и свободолюбието. От години заразата се разширяваше, обжегваше дълбоко душите и правеше от тия селяни и еснафи истински народни будители. Когато се прибираха в родните си места, те удивляваха близките и познатите си с чудесиите на Света гора, но преповтаряха безброй пъти преживяното и чутото за народната съдба. Без да искат, създаваха край себе си нови будители и апостоли на българската мисъл. А тая мисъл бе проста и силна: теглото не може да се търпи повече!

По цялата българска земя шепнешком или полугласно се носеше този лозунг, който даваше смисъл на народния живот. Будеше вяра в утрешния ден и облекчаваше теглото на робията.

В навалищата на поклонниците рязко се отделяше група набити мъже с открити лица и тучни мустаци. По носия те се отличаваха от всички останали – с тесни бели беневреци, минтани, нови антерии, сиви, дебели конопени ризи и рунтави калпаци. Това бяха поклонници от

Белоградчик – кнезът Цоло Тодоров и първенците Вълчо Бочов, Неделко Първанов и Лило Панов. Към тях се бе присъединил и бойничанинът Петко Маринов с мургаво енергично лице.

Тия синове на планината правеха впечатление със своята празнична сдържаност, волен говор и наблюдателност. Всякога заедно, придружени от един или двама монаси, те обикаляха скитовете и лаврите, разпитваха, интересуваха се, изслушваха внимателно. А когато присядаха да си отпочинат, почваха прекъснатите разговори за Турция и Русия, за Нишката буня, за войводите и за турското зло.

Особено отворен и рязък дори беше Петко Маринов, кнезът на с. Бойница.

Когато една вечер нова група поклонници, току що пристигнала, тайнствено разгласи за турски золуми, Петко Маринов се оживи.

- Хатишериф, а? Това е турската правда. От устата мед тече, а в ръката нож държи. Оголиха народа, изтрепаха го – една душа само му е останала – да въздиша и да проклетисва!

Тогава Цоло Тодоров добави:

- Така е, кнез Петко. И я видим и всички видиме, ама, а кажи, какво да правим?

- Какво ли? Сбуна! Нищо друго! На народа му е дошло до гуша! Колко пъти ми е идвало да убия нашия спахия! Не разбира от дума. „Тебе, каже, Петко паша, какво ти е? Имаш си всичко, никой те не закача!“ Да ме погледне някой отвътре, да види какво ми е притъмняло – иде ми да го стисна за гушата и там да го оставя.

Лило Панов се изкашля, защото се запъваше, когато приказваше и забалежи:

- Прав е кнез Петко! И я така думам! Ножът е опрял до кокала! – И изведнъж добави: „Народът на назе гледа, на назе се кълне. Колко

пъти са ми думали и граждани и селяни – Вие само кажете, ние всички ще се дигнем.”

Неделко Първанов побърза да предупреди:

- Лесно се казва – да се дигнем! Нишкото клане забравихте ли?

Вълчо Бочов го погледна неодобрително:

- Неделко, ако не нагазиш у водата, нема да уловиш риба. Не чули ли какво казва нашата история: кръв, кръв се е проливала.

Петко Маринов заяви твърдо:

- Без кръв нема живот.

Някак внезапно заглъхна говорът на загрижените мъже. Всеки заживя със своята мисъл.

Неочаквано по широкия път се зададоха хора – с униформи.

Мъжете се сепнаха. Вдигнаха глави.

Монахът пошепна:

- Братът на руския цар. Казваха за него, че щял да дойде.

Някаква огнена тръпка полази по снагите на мъжете.

Петко Маринов забеляза, че очите на високия мъж, който му се стори, че е царският брат, се впиха в тях.

Петко спогледа другарите си. Бързо съобрази – колкото и да е опасно, ще го поздравят!

Той се вдигна, свали шапка и се наведе. Останалите машинално го последваха.

Свитата на Великия княз Константин Николаевич приближи.

Князът се спря и изгледа българите. С тия носии, мустаци и лица те му напомняха нещо познато, близко. Но калпаците и елеците им сочеха, че не са руси.

- Кто вы? – запита той просто.

- Е па българи сме, - отговори ясно и просто Петко.

- Болгары? Вот как значить. В первый раз вижу. А откуда вы?

Петко недоразбра и погледна запитно игумена.

- Пита ви, отде сте?

- От Видинския вилает, твоя царска милост.

Великият княз Константин Николаевич

Князът напрегна чело.

Привлече го тоя прост вид и внимание на българите към него.

Поиска му се да поговори с тях, но му се стори неудобно. Той повика адютанта си и му пошепна нещо. Игуменът жадно ловеше техния разговор. Стана му драго, че Великият княз иска да се срещне с българите от Видинско.

На другия ден един монах дойде и ги отведе в една широка килия, която гледаше към морето.

Българите разбраха още от първите думи, че князът знае за Нишкото въстание. Те му се оплакаха от притесненията на спахии, аяни, войски и чиновници. Той се очуди на зверствата, грабежите и изстъпленията.

Като чу няколко пъти, че Цоло и Петко се наричаха „кнез“, а и другите се обръщаха тъй към тях, той поиска да узнае каква е тази работа. Обясниха му, че тъй се наричат кметовете и първенците на околиците на много места в България. Той се засмя и дори се пошегува:

- Значи, вие също сте князе?

Разговорът се оживи. Стана още по-непринуден. Князът остана трогнат.

После Петко Маринов запитва:

- Какво да правим, Ваша царска милост?

Князът не отговори изведнъж. Хората от свитата му го изгледаха любопитно. Ако и да знаеха, че този разговор едва ли ще види бял свят, те се бояха от рязко изказване, което би могло да навреди на Русия.

- Какво да правите ли? Каквото сте правили и по-рано.

Хората от свитата останаха гръмнати въпреки двусмисления характер на отговора.

- Но ние сме без оръжие... подхвана Петко.

- И оръжие ще се намери! А вие – дерзайте! Не се умърлушвайте. Вие сте здрав и силен народ, - завърши князът и даде знак, че срещата е свършена.

Свитата стана изненадана и смутена, а петимата българи усетиха криле на раменете си. Главите им бяха пламнали от надежда и смелост. Те едва изтраяха обичайния срок на поклонничеството и потеглиха развълнувани, почти разстроени за родното си село.

Втори откъс⁵⁾

Поклонниците се разделиха. Петко Маринов се прибра в селото си, а останалите заминаха за Белоградчик. Посрещнаха ги по обичая тържествено покрай града. Те раздадоха подаръците си в дома на Цоло Тодоров, отговаряха на запитванията, с които ги отрупваха, но не обелваха зъб за срещата си с руския княз. Бяха се сговорили да съобщат за нея само на най-близките си приятели. Те знаеха, че турците слухтят и дебнат, затова някоя изгървана дума можеше да направи пакост не само на тях, а и на народа.

Още в Света гора те се заклеха да мълчат и само ако потрябва да се съберат и видят какво да правят. Затова срещата с княза остана тайна дори за домашните им. Цоло Тодоров каза:

- Каквато е устатница моята, да научи, и глухият цар ще разбере какво е станало.

Само най-изпитаните приятели на поклонниците узнаха с умиление за тази среща. И оттогава някак повеселяха, изправиха снаги, избистриха очи. По-отворено и по-свободно зазвуча гласът им. И все така с пламнал от умиление поглед се събираха на стаено място, по двама, по трима, припомнях си най-незначителните подробности на срещата, и все така възторжено тълкуваха думите на княза.

- Като го рече така, знаел е, че така трябва да го рече. Царски брат е това, нема да си бие шега, - уверено завършваше разговора кнез Цоло.

Ала ето че в упоението от срещата и смътните кроежи на бъдещето, през есента долетяха лоши слухове от селата. Разбеснели се спахии, разлютили се субашии и мухасили, плъзнал аскер, та и владиката на това отгоре – ни закон признават, ни хатишериф – грабят и плячкосват.

Злото докара клетниците селяни и в града.

Един ден на вратата на Цолови затропаха десетки ръце.

Стойна, повторката на Цоло, прати най-напред ратая, който шеташе в обора.

- Дирят кнеза, чорбаджията, - каза той.

През отвора на малката врата, прилепена до широката старинна порта, се виждаха мъже – превързани през главата и ръцете. Те имаха окаян страдалчески вид и надничаха очаквателно.

- За какво им е затрябвал толкова чорбаджията? – запита тя високо и троснато, ядосана, че няма да може да се срещне с любовника си турчин, защото Цоло току що бе излязал към гората – да види стадото си.

- Да му кажем болката си, чорбаджийке. Нали он ни е за баща и за майка, - измънка болезнено един от превързаните.

- Какво толкова ви е заболело бре? – гневно и безсърдечно ги подигра тя.

- Ние си знаем, - отвърна селянинът.

Навалицата пред вратата растеше. Доведоха одного, който едва се държеше на крака, превит, окървавен и окъсан. Той охкаше тихо, но дълбоко, като сподавяше твърдо болките си.

- Чорбаджията тука ли е? – запита настойчиво един млад възсук мъж, който ги водеше.

Цоловица се озъби от чердака:

- Да не ти е брат чорбаджията, та си се развикал така по него. Той не е хекимин. Какво сте се довлели все такива сакати и болни!

Човекът се обърна към ратая, без да погледне:

- Дека е кнезът, бре!

Ратаят не отговори, а се изви към Цоловица, която стоеше разлютена на чердака.

- Я затвори портата, каква е зинала такава? Комуто трябва чорбаджията, да го намери.

Ратаят се впусна да я затвори, но високият мъж му хвана ръката.

- Тая порта е на кнезовия дом, а не на оная там. Пустни ни да влезем. Ще го чакаме в двора.

Стойна не чу думите, но се досети че е засегната. Сложи разперени ръце на хълбоците и се развика:

- А бе ти на чия къща си дошъл да заповядаш, а? Скоро да се махате от къщата ми, че знаете ли? Трепали се, били се, дошли кнеза за ги оправя!

Високият мъж се совна през вратата в каменистия двор. Една жена го задърпа за късачето:

- Мито, недей, молим те. Не виждаш ли каква е зла?

- Ако е зла, аз съм по-зъл. Ние не сме се трепали – изпъчи се той всред двора пред нея – ами турците ни трепаха и грабиха! Чу ли?

По стоборите на улицата имаше вече навалица.

Стойна позеленя. Жегнаха я думите на селянина, но тя не се осмели да защити турците.

- Осрамотихме ми дома, бре торлаци с торлаци! Сбрахте света! А бе, ти какво гледаш, тебе думам. Зимай вилата, изгони ги! – разфуча се Стойна.

В тоя миг двама стражари се показаха пред вратата.

- Я чуйте, бре ефендилер. Я изпъдете тия. Каква е тая бесовица пред къщата ми и на двора!

Стражарите се зачудиха. Те едва разбираха български.

Сухият мъж ѝ се озъби:

- Кого пъдиш ти, ма? Ти кнезова жена ли си, или не си?

- Колкото е кнезова, толкова е и да жива, - обади се една от съседките.

Стражарите се повъртяха и повлякоха калеври по улицата. „Болни и сакати хора, дошли да им помогне чорбаджията” – помислиха си те.

А Стойна все повече ядосана, че срещата ѝ с любовника няма да стане, почти трепереше разярена, опряна върху проядения четвъртит стълб на чердака. Тя не можа да се издържи и издума:

- Турците, та турците! Они лоши, а вие добри! Непокорни глави. Какво ви вадят очите, та ги навиквате? И моя хубостник се е повлякъл по ума ви. Море, че си изяде главата он, така ми се чини.

- Тю бре, устатница! Как не бе я грях така да хули българите! – възмути се една жена.

- Море, она си е била за харем, ами сиромах Цоло имал да пати с нея! – каза една съседка.

А мъжът само вдигна длан над очи и каза сурово:

- Да не беше жена на кнеза, щях да ти кажа една дума само – та да ме запомниш.

Стойна тропна с крак, сви пестници.

- Кажи я де! Оти я не кажеш?

А мъжът прихвана пребития, сложи го да седне на един пън и рече:

- Седи, чичо, че много си отрошен. Кнезо че дойде.

Обърна се към другите:

- Де бре, браќа, седнете и вие. На двора сте. Нема да изјавим
квцата на кнеза.

Стойна прокле хората, бутна една врата и я затршна след себе
си.

А турчинът любовник напразно чакаше сега...

Малко преди објад кнез Цоло потропа на вратата. От овчарите той
бе узнал, че лошотията пак е нагазила селата. Уж говориха с мюдюрин
да дрпнат јоздите на спахии и субаши, да спрат и войскарите, я то пак
си върви по старому.

Като видя селяните, които се дигнаха прави, свалиха калпаци и се
поклонија, тай отвърна късо и сухо:

- Добре ви заварил.

Ратаят се впусна, та взе тоягата му и му подаде трикрако столче.
Цоло седна под чердака на сянка. Още не бе подзел дума и тежките
папуци на жена му изтропаха по дървената стълба.

- Госке ти дошли, Цоло, кой като тебе! Един от друг по-хубави!
Какво ще кажеш да ги частиме, вино ли, ракия ли? – запя тя надвесена
над облегалото на стълбата.

- Стойне, гледай си работата в къщи. Това госке не е дошло на
честа, - каза той сдържано.

- О, чекай, ти, чекай! Ти още нищо не си чул. Турците трепали,
грабили, палили! – закрещя подигравателно Стойна.

Цоло се изправи – високоръст, настръхнал и зъл.

- Шт! Какво думаш! Свивай си устата!

Стойна се убоя от грозния вид на мъжа си, избяга бързо та се скри
в една стая и оттам отново зачете. Цоло, пребледнял и смутен, се обърна
към селяните:

- Вие да не сте фулили нещо, а?

- Нищо, чорбаджи. Она каза, че сме се трепали, та сме дошли при тебе да ни оправяш. Я й рекох, че турците пребиха чичо. – Я го виж – половин човек го направиха – за четири кофи жито и една овца, - дека му сака одвише субашията.

- Ами вашият кнез?

- Нашио кнез е слаб човек. Зауши некъде. Като дойде да се събира даждието, агата ли му каже, какво ли, изгуби се та го нема никъде никакъв из село. А тия си правят каквото си знаят. Големо ни е теглото, чорбаджи!

- Не се изказва вече. От година на година по-зло става. Па и ние сме хора, та като сме рая да не сме говеда! – додаде друг.

- Ами я какво да ви направим?

- Думата ти се слуша в конака. Кажи да спрат това зло!

Цоло поклати глава.

„Лесно се казва – да спрат това зло! Ха иди го спри, де! Гледаш ги човеци стоят пред тебе, а тия са по-страшни и от зверове. А оная устатница не спира! Какво е зачела като поп” – помисли си той.

- Водихте ли хората при некой хекимин? Добре. Като си идете в село, ще кажете че сте идвали у града за лек, за дофтор. Па я че продумам на конака. Дано се оправи нещо работата.

Селяните се разотидоха, успокоени наполовина. Утехата не стигаше. Трябваше им истинско облекчение.

Чу се, че кнезът се карал в конака и че заплашил турците да се отнесе до Стамбул. „Гарван, гарвану око не вади” – промълвиха селяните. „Кой се плаши от Цоло? Спахиите са по-силни от мюдюри и паши!”

Всеки ден на есента носеше олелии и ужаси. Хубавата родитба помами пощръкелелите турци. Спахиите искаха да вземат повече лири за жито и овце. Субашите бързаха да съберат бели пари за черни дни, и

всички останали, които като скакалци и хиени бяха плъзнали по селата за плячка и мърша, гледаха са се нагряват...

Трети откъс⁶⁾

Тая работа не може повече така да върви! Оно бива, бива, ама това вече на нищо не прилича!

- И я така думам. Полза от търпението нема.

- Добре де. Какво да направим?

- Какво. Ще дигнем народа и толкова!

- А после?

- После. Ако нема да бъде по-добро, по-лошо нема да бъде, я!

Този разговор се заведе една заран след богослужението в църковната килия между кнеза на Белоградчик Цоло Тодоров и епитропите Петко Казанджийски и Божил.

От мангала лъхаше успокоителна и приятна топлина, която галеше и разполагаше към разговор.

Цоло подмести кръстосаните си върху одъра крака и почти изохка! – Умът ми го не побира това, братя! Какъв би тоя хат, какво би това чудо! Та преди хата си беше хиляди пъти по-добре. А сега – сохрани, боже! Дете у макия е писнало от зло.

- Отка е дошъл тоя Змия паша у Видин, стана още по-лошо. Ха се оплаче некой, ха го вземат та у затвора – бунтовник си, против царщината се дига! – Какво е това?... възмути се Петко Казанджията.

Дедо Божил не се стърпя.

- А бе хора, чуйте да кажем. Цела година да хортуваме, нищо нема да излезе. Ами такова, да вземем да се съберем некога, та да обмислиме, какво може и какво не може.

Петко Казанджията одобри.

- И мене ми беше на устата това. Какво само се тюхкаме и вайкаме!

- Прав е дедо Божил. Да се събереме, па да видим, какво че се прави.

- Да се събереме, - съгласи се Цоло. – Те да кажем у мене да се събереме. Кого да викаме? Казвайте!

- Е па кого. Те, Лило Панов да викаме, па Неделко Влаха, - предложи дедо Божил.

- Ами Вълчо Бочов? Ами Костадин Янев? Съгласни ли сте?

- Добре тогава. Елате днеска подир обед. Жената ще излезе на хорото, децата ще се разиграят – ще си поприказваме сами на сгода.

На пладне първите заговорници се събраха у дома на белоградчишкия баш кнез Цоло Тодоров. Бяха дошли: Вълчо Бочов, дедо Божил, Лило Панов, Неделко Влаха, Костадин Янев и Петко Казанджията.

Разговорът почна от лъжата на меджлиса във Видин:

- Видехме какво стана. Къщата ми се обърна на хан. И мюдюринът и он току ме закача. – Ти, чорбаджи Цоло, каже, много милостиво сърце имаш. Много госке зе да ти дохажда. Какво толко има да ти думат, каже, тия кератии? – Куче, с куче! Прави се на ударен!

- Он да се прави, а ние да мислим, какво да сторим. Каквото са захванали, по улиците ще вземат да ни избиват тия агарянци! – подзе Петко Казанджията.

- Братя, от мене една дума. Ние сме се събрали за доброто на народа. Да си дадем дума, че ще мълчим и нищо нема да издаваме. Инак главите ни ще хвъркнат, - заяви Вълчо.

В това време вратата се хлопна и Стойна, стъкмена, стройна и хубава, влезе в стаята с палурче ракия.

- Ти още ли не си излезнала, ма? – някак изненадано запита Цоло.

- Их, па и ти, какъв си бе, Цоло! Чакай да почастим госкетото, - усмихна се тя подкупно, като поднасяше предизвикателно свободно палурчето. Любопитството ѝ изостри уши.

Мъжете непредпазливо и неловко замълчаха, като наведоха глави.

Жената се престори, че не забелязва смущението им и пъргаво раздвижи съблазнителната си снага. Дръпна перденцето на прозореца, помести саксийката, оправи една възглавница. От цялата ѝ фигура лъхна буйно очарование, нещо дръзко, животинско и повелително, което караше мъжете по улиците да се опиват тайно от нея и да я нападат.

- Пустата му Стойна. Може да подлуди човека с гиздозията си!

Тя се спря, взе палурчето в белите си, меки пръсти и запита тихо с пречупен глас:

- Да си немате нещо тайно, а? Хайде, гледайте си работата.

- Де па ти, Стойне! Какво ти тайно те патило, - подхвана весело Петко за да разсее подозрението ѝ, - ние не сме жени, да си имаме тайно.

Виновността накара Стойна да се зачерви леко. Стори ѝ се, че неволните думи на Петко Казанджията ѝ загатват за тайната, която цял град знаеше – любовта ѝ с брата на бея – Мустафа.

Тя му се усмихна, но с тънка злоба, която съскаше като змия из очите ѝ.

- Оти само жените да имат тайна? А вие като ходите у Видин кому казвате къде сте били, а?

Лило Панов поиска да прогони опасния тон на разговора, па закачи Стойна за някакви си махленски клюки. Тя повеселя, понеже ѝ падна сгода да наклепе една от съперничките си, която насмалко щеше да ѝ отнеме Цоло.

Мъжете смукнаха още по-няколко пъти, благословиха, хвърлиха по някоя и друга закачка. Стойна излезе успокоена и доволна.

- Ще ида у какини – заяви тя на мъжа си. – Да се не сърдиш, ако закъснея, брей, мъжо, - закани му се тя дяволито с дълбоките си изразителни очи.

- Добре де. Много здраве.

Мъжете се спогледаха, но от деликатност не направиха никакви жестове, нито казаха нещо. Цоло се направи, че ѝ вярва, усмихна се и дръпна нервно края на беневреците си.

После пристъпиха към обсъждане.

- Бунт се не дига с голи ръце. Забравихте ли какво стана с Нишката размирица? Само сеч. Сака пушки и барут. Отдека да ги вземем? Турците още преди десет години обраха всичкото ни оръжие. – започна Цоло.

- Оръжие можем да вземем или от Влашко или от Сърбия.

Цоло поклати неодобрително глава.

- От Влашко вече не може. По водата е мъчно. Само от Сърбия.

Съгласиха се да доставят оръжие от Сърбия.

Решиха да пишат писмо. Без да знаят какво е отношението на Зайчарския окръжен началник към намеренията им, решиха нему да отправят писмото.

- Ще чакаме да ни отговорят сърбите. После пак ще се съберем, отсече Цоло.

На другия ден Цоло и Петко Казанджията прескочиха до манастира във Върбовец. Взеха от Орешец своя приятел Иван Петков. Посветиха игумена в делото и му предложиха да напише писмото от тяхно име.

На следната сутрин игуменът отец Серафим и Иван Петков се озоваха рано в Сърбия.

Явиха се при окръжния началник. Казаха му защо са дошли. Дадоха му писмото.

Началникът, още неизживял последните събития, погледна недоверчиво пратениците, пое писмото и зачете.

- Добро, добро! Ще пиша в Белград и ще ви отговоря. Ще пратя човек в манастира с отговора.

Отговорът от Белград гласеше, че правителството ще разреши да се изнесат пушки и барут. Началникът прибави от себе си, че в случай на нужда правителството ще подпомогне въстаниците с повече оръжие и дори с войска.

Аврам Петруниевич смяташе, че тоя път въстанието ще бъде голямо и страшно, че ако сполучи, ще си спечели приятелството с българите, а ако не сполучи, ще нахлуе с войска, за да заграби поне Видин и Кула.

Заговорниците се обрадваха като деца.

- Тайте се! Работата е наред.

Аврам Петруниевич

Събраха се втори път пак у Цоло Тодоров.

Прочетоха писмото, тихо и бавно, като че ли четяха евангелие.

- А бе, войска. Да ни дадат пушки, барут, друго ни не трябва, - възкликна Неделко Влаха.

Цоло потри коляното с дланта си и каза:

- Сега вече нема шега. Трябва да се съберем повече хора. От всички каази. Кажете сега кого да викаме и дека че се събираме.

- Ами кого. Кнезовете и първенците, - предложи Вълчо.

- Най-добре е според мене да се съберем у Раковишкия манастир. Там има широка стая, па и игуменът е свой човек. Какво че речете? – предложи дедо Божил.

- Там да бъде. На затулено место е, нема да ни усетят.

- Хубаво е там. Там да бъде.

Определиха деня на събранието, определиха хора да съобщят на другите и зачакаха.

До сега мисълта живееше само у тях. От тоя ден тя се разпростре по целия санджак между Дунава и Стара планина. Като че ли в тоя простор повя някакъв чуден лъх, който пося надежди и вдигна нагоре приведените по-рано глави. Някаква лекота караше всички да се питат къде са били по-рано, та едва сега са се сетили за борба. В главите се замяркаха смътни, ни примамливи образи от далечното историческо минало, за което понякога само старци или калугери ще обмълвят нещо пред другите. Имена на царе прозвучаваха от време на време, горда ненавист сгъстяваше погледа пред турците. Неволята, която тежеше като планина върху душите, доби странна нереалност, някаква призрачност. Мисълта я надви. Още малко и тя трябваше да изчезне, да стане спомен.

Четвърти откъс⁷⁾

На уречения ден по несгодните планински пътища взеха да се стичат призованите мъже. Навлекли своите дълги и дебели кожуси, или загърнати в коравите триъгълни ямурлуци, с лица скрити в гуглите, те имаха вид на поклонници; ведри чувства озаряваха зачервените, помръзнали лица, всред които се белееха странно провисналите от сняг мустаци и вежди. Сипеше се гъст и едър сняг, - най-хубавият сняг на зимата, кожухът на нивите, както го казваха. Пътищата лежеха затрупани в дълбокия сняг, и наоколо белите грамади на планините се губеха в мрежата на снега, който все повече и повече се засилваше.

Портата на манастира скърцаше при всяко ново влизане. Звънко и твърдо тупане на краката отгърсваше снега от цървулите и наметките.

- Бре, ама па сипе палията! Не би сняг, не би чудо! – казваше един.

- Дебел сняг – голям комат! – обясняваше друг.

- На добро да е! – И Господ ни помага! – добавяше трети.

Всички изглеждаха възбудени, весели и доволни, - от здравата зима, от мекия и дебел сняг, от мислите и чувствата, които ги вълнуваха. Пламналите от студа лица изглеждаха уверени и смели. Нали знаеха за какво идваха тука, дето по-рано са идвали само на поклонение.

Това събрание, първото народно събрание в новата ни история и заедно с това първото съзаклятническо събрание от голям мащаб, остана едничко неопетнено от позора на предателството. Тия торлаци имаха честни и здрави души, калени от суровия труд в полето и в планината и облагородени от теглото и общуването си с майката природа.

Неизразимо и бодро смущение вълнуваше всички. Едни от тях идеха от равнината на Дунава, други се смъкваха от близките планини. Доведе ги тук топлатата мисъл за своето дело. Доведе ги жаждата за нещо

общо, народно. Те чувстваха величието и възвишеността на това общо и неизбежно нещо, но още не можеха да го назоват. Някои го наричаха сбунна и влагаха в тая къса и изразителна дума чувството си на жертвеност и привързаност към народа и земята. Това чувство се свързваше и с предчувствието за някаква опасност, която неминуемо ги следва от тоя ден нататък. Тук-там някои се знаеха. Повечето сега се опознаваха. Седяха един до друг без стеснение и се опитваха кой от къде е. Завързваше се естествен разговор, който стигаше до злото. И в гълчавата, която растеше с новите гости, се отсичаха решителни и уверени думи:

Манастир “Св. Троица” в Раковица

- Нали за това сме се събрали тука! Да смажеме главата на змията!

- На зла круша – зъл прът!

- Стига толкова бе, братя! Търпели деди, прадеди, и ние ли да търпим?

Паметен знак за Първото народно събрание

Приветливо посрещаха гостите белите стени, които изглеждаха някак стъкмени поради тесните решетчени прозорчета, зад които се гонеха снежните парцали, които вятарът блъскаше в стъклата.

Донесоха два големи мангала с червена жаравя. Помръзналите гости протегнаха ръце, нагряха ги, разтриха ги и се оживиха. Почна се непринуден разговор за живота на село, за турците. Греяната ракия стопли още повече гостите и ги настрои за приказки. Зачакаха да се съберат всички. Най-послед се преброиха – шестдесет и един човека. Между тях имаше един поп и двама игумени – на Изворския и на Раковишкия манастири.

Цоло Тодоров поведе приказка.

Той каза просто, че ножът е опрял о кокала, та трябва да се сдумат да махнат вече спахиите, сердарите и мухасилите.

- И ние си имаме чест. Ако сме рая, - завърши той. – Братя, ние тука ще си говориме като свои. Затова сме и ви повикали. Ако някому не е по воля нашето сбирание, да стане и да си върви. Насила слобода не бива.

Кнез Цоло Тодоров от Белоградчик

Събранието утихна. Никой не погледна към вратата. Никой не се разколеба, нито се усъмни. Всички гледаха открито един другиму в очите, нетърпеливи и решителни.

- Такива хора нема между назе. Да не губиме време! – пресече тишината твърдият и мъжествен глас на кнез Иван Кулин.

- Да захванеме работа! – подзеха други.

Кнез Иван Кулин от Медковец

Цоло Тодоров прочете писмото на Зайчарския окръжен началник. Дълбокият покой биде последван от възхита.

- Много нещо пише човекът, ама ние да не вярваме всичко. Оръжие ни трябва и барут. Друго нищо! Ние да се опрем на своята сила. За себе си да мрем! – посъветва Цоло.

- И я така думам. Оружieto – това е главното. – обади се отец Никола от Раковица.

- Ами кой ще го купува? – запита Петко Маринов от Грамада.

- Дедо Стефан, дедо Стефан. Он си живее у Сърбия. Той ще ни прекарва барут и пушки. Ще ги купува от началника, Трифон де, - обясни Лило Панов.

- Добре е. Ние трябва да се постегнеме и да си набавиме пушкии барут. Всеки да се грижи за себе си, - обясни Цеко от Лом.

Войводата Цеко Петков

- Е па, така си е. Нашата работа е да найдеме пари, - обясни чорбаджи Пейо Груев от Бойница, - имаш ли пари – имаш и барут и пушки.

Никому не дойде на ум, че може да си набавят оръжие и чрез общи вноски. Но това не попречи на всички да изкажат своята готовност да се въоръжат.

Като се уреди въпросът за въоръжението, пристъпиха към важния въпрос за организацията и датата му. Тук вече се намеси кнез Петко Маринов. Той имаше стратегически способности, и ако беше станал военен, навярно щеше да изпъкне като голям пълководец.

Отначало някои се изказваха съвсем наивно и просто: ще се вдигнат по селата и ще нападнат агите и градовете. Гълчавата разпали и други наивници – да пратят хора при пашата и да му кажат, че са се вдигнали всички села, та да се махнат. Тогава Петко Маринов надебели гласа си. Цоло Тодоров и отец Серафим вдвориха тишината, и той заговори:

- Тая работа, братя, не е лесна, па е и опасна. Трябва да я направим, както правят битките. Вие сте слушали, че една войска никога не напада на всички калета изведнъж. Превземе тук слабо кале, там слабо кале, събере повече войски и тогава се юрне на силното кале. И ние – нали войска ще съберем – трябва да направим така. Паланка е най-слабият град. Най-напред ще превземем него. Като го превземем, ще го укрепиме, а половината ни войска ще поиде за Видин – да го обсади. Другата половина ще поиде за Белоградчик. Превземе и него. И всички тогава се вдигаме та на Видин. Да го обсадиме. Това едно. Друго – нашите братя от Нишко и Пиротско също не спят. Сръндак войвода, бог да го прости, изядоха го душмани, а Пуйо го хвърлиха в тевницата. Хайде, да си не турям сега грех на душата. Ама Станко войвода е жив и здрав. Те! Вижте го!

Един едър, хубав и як мъж се изправи, засрамен от похвалата и смутен от изумлението на събраните. Дебели, черни руна над устата му усилваха войнствения му вид. Той се усмихна неловко и завъртя бавно глава към околните.

- Та, думам ви, я съм намислил Станко войвода да ни бъде баш капитан на сбуната. Он да ни командва. Пет хиляди войски е водил он при Власотинци срещу турците! Сакате ли го?

- Сакаме го, сакаме! Дума да не става! – завикаха гласовете.

- Добре. Я пак думам: бъде какво бъде, ние тука че се надаме на себе си. Това е Станко. Станко бояджията, де, а другарът му Чавдар войвода – те тоя мъж до него – дигни се Чавдаре, да те видят – готвятсбуна и в Нишко и Пиротско.

- Сега друго нещо. Оно стана вече време за ядене, ама ние като сме легали толкова пъти гладни за угода на турците, сега може да потраеме малко за наша си угода. Петко има да ви каже още нещо.

- Вижте какво, братя. Сега ние тука приказваме, кроиме. Нашето е като един голем съвет, меджлис, декато му думат. Редно е да си имаме човек да запише какво сме думали и решили. Отец Младен най го бива за тая работа. Пристаяте ли?

- Пристаяме, пристаяме! Ти нали си у меджлиса, по-добре знаеш тая работа.

- Всяка работа трябва да си знае главата. Ние сме много хора. Не можем да се сбираме сваки път. Па всички не можем да заповядваме. Затова да избереме нещо като селски съвет, да ни оправя. Он какво каже, това че бъде. Думайте сега, кои да бъдат.

Събранието млъкна, после внезапно се раздвижи и забръмча.

- А бе Петко, вие сте ни викале, вие знаете по-добре. Те ти, па Цоло, - обади се един.

- Чакайте, така не може. Думайте сега.

- Цоло Тодоров! Иван Кулин. – Ами Петко Маринов къде остана?
Стефан Николов. Първан Стамболиев! Марин Николов!

Други се заобаждаха:

- Те, Йончо от Грамада. Лило Петров! Поп Никола от Медковец!
Отец Серафим.

- Така. Доста са. Много хора работа не вършат, - отсече Божил.

Глъчката отново се засили.

Цоло Тодоров се изкашля и загърлани.

- Видим, че се утрошихте и огладнехте, ама потрайте още малко.
Петко, думай ти.

- Нашата сбуна ще се води по реда, декато го решихме преди малко. Тия, дето ги избрахте, ще се събираме и пак ще приказваме. Сега трябва да изберем капитани за нашата войска. Вие ли ще казвате, или аз да ви ги кажа?

- Ти, ти!

- На ломската дружина да турим Кръсто. На белоградчишката – Игнат войвода. На видинската – Първан Върбанов. Те ще им бъдат капитаните. После ще видим къде ще се съберат дружините. А сега да си изберем главатарии на малките дружини. Тях ще пращаме всред селата, да крепят народа и да се разправят с изедниците.

- А, трябва, трябва! – обади се някой. – Кажи де, кой да бъде.

- Мене един. Стефан Николов от Голем Турчин. Иван Кулин. Първо Стайков от Стакевци. Отец Серафим. Петко де... от Орешец. Марин Николов от Василевци. Димитър Панов от Лом. Иван от Лом. Цеко Ваков от Лом. Гицо Пуев от Брегово. Пуйо Груев от Бойница. Поп Никола...

- Ами сега, кога ще речете да вдигнем сбуната? Трябва ни време – да си набавим оръжие, да се приготви народът.

- Казвай де, като си захванал, карай до край, де. Не сте ли го намислили кога да бъде?

- А бе за мислене, намислили сме го. Рекохме да се вдигнем на Възнесение. До тогава ще се приготвим. Ще тичаме мъжки, трябва да работим!

- А сега – извика високо Цоло Тодоров – да се закълнеме! Отец Серафиме!

Старата манастирска черква

Отец Серафим се изправи с кръста в ръка. Прочете молитва. Каза няколко прости думи. Завърши: “Бог да ни е на помощ!”

Общо облекчение обзе всички след клетвата. Игуменът ги покани да похапнат.

Съзаклятниците наизваждаха комуто какво били приготвили домашните. От манастирската кухня донесоха още хляб и ядене.

Скромната трапеза, сложена върху рогозки и черги, се превърна в народно празненство. Първото народно събрание на българския народ, съставено от представители на цял пашалък, завърши с буйно родолюбиво въодушевление. Тогава още нямаше патриотични песни, ето защо силните чувства потърсиха най-естествения си познат път, пътя на хайдушката народна песен. Жаждата за свобода и волята за борба се изля в тия горди поеми за славни хайдути, защитници на народа, сами закриляни от гората и планината. И за пръв път манастирските стени екнаха от буйни песни, с които народът подхранваше през вековете своето неизкоренимо героическо чувство.

Оживената стая се изпълни с безреден говор, смях и вик. Тежки клетви и ругатни се изсипваха срещу турски изедници и гръцки владици. Бодри и мъжествени позиви за борба и жертва издуваха коравите гърди. Свети благословии и пожелания за успех завършиха скромния, но сърдечен обяд.

Човек би помислил, че тези хора никога не са били засегнати от ръждата на робството. Впрочем, те никога не бяха преломили чело пред него и не биха се помирили в душата си с безобразието му. Затова радостта им сега, в тоя бял зимен ден, избухна с безгранична сила – българска майка юнашка не раждаше само мирни труженици, а и юнаци с мъжки сърца.

Късият зимен ден свари гостите в манастира. Ръководителите предложиха да останат за ношуване. Започна нов разговор, нови размисли и вълнения. А хората на комитета обсъдиха редица подробности по борбата.

Преди всичко избраха Първо Стайков от Стакевци за главен агитатор. Всред доверените хора той трябваше да си намери помощници, поне петдесет души. Седалището на комитета ще бъде манастирът – турците няма да подозрат нищо. Оръжието и барутът ще се продава и

приема в местността Джелилово ливаде – недалече от Раковишкия манастир. Стефан, посредникът, живееше наблизо, затова избраха тази местност. Набелязаха още няколко души, които не бяха дошли, но трябваше непременно да бъдат спечелени за буната. Така комитетът по-късно разреши всички важни и неизбежни въпроси.

БЕЛЕЖКИ

1. Ц. Минков. *Кървави дни*. Български исторически романи, София, 1943.
2. <http://groups.yahoo.com/group/belogradchik/message/722>
3. Цар Симеон (1929 г.), Боян Магесникът (1930 г.), Раковски (1931 г.), Васил Левски (1932 г.), Кърджалии (1933 г.), Три синджира роби (1935 г.), Софроний Врачански (1936 г.), Чипровското въстание (1938 г.), Кръстоносци (1939 г.), Цар Петър (1941), Паланка (1942 г.), Човекът, който иде (1943 г.).
4. Глава V (с. 22-26).
5. Глава VI (с. 27-31).
6. Глава XIII (с. 65-69).
7. Глава XIV (с. 70-76).